UOT 82.

AİLƏ DƏYƏRLƏRİNİN RÜFƏT ƏHMƏDZADƏ POEZİYASINDA TƏQDİMATI

Aytac Nəzər qızı Həmidova
Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan
Ədəbiyyat Muzeyinin dissertantı
ORCID: 0009-0005-1419-9465
E-mail: aytac.hamidova92@mail.ru

Açar sözlər: *Rüfət Əhmədzadə, Azərbaycan poeziyası, ailə dəyərləri, milli-mənəvi dəyərlər, satira və lirika.*

Ключевые слова: *Руфат Ахмадзаде, азербайджанская поэзия, семейные ценности, национально-духовные ценности, сатира и лирика.*

Key words: *Rufat Ahmadzadeh, Azerbaijani poetry, family values, national-spiritual values, satire and lyrics.*

Ailə institutu insan cəmiyyətinin formalaşmasında və mənəvi dəyərlər sisteminin ötürülməsində əsas rol oynayan sosial-mədəni strukturlardan biridir. Tarixin bütün mərhələlərində ailə əxlaqi normaların, milli-mənəvi dəyərlərin, mədəni davranış modellərinin və sosial münasibətlərin ötürüldüyü əsas mühit kimi çıxış etmişdir. Bu baxımdan ailə anlayışı mədəni yaddaşın daşıyıcısı kimi ədəbiyyatda xüsusi bədii-estetik yük qazanmışdır.

Şahnaz Abdullayeva yazır ki: "Ailə kiçik dövlətdir, eyni zamanda, aid olduğu dövlətin milli dəyərlərini əks etdirən kiçik cəmiyyətdir" [1, s. 1122]

Bu mövqe ailə institutunun ədəbiyyatda niyə tez-tez milli identiklik simvolu kimi təqdim edildiyini anlamağa imkan verir. Belə ki, Azərbaycan ədəbiyyatında ailə dəyərləri mövzusu klassik dövrdən başlayaraq müasir mərhələyədək davamlı şəkildə işlənmiş, müxtəlif tarixi və ictimai-siyasi kontekstlərdə fərqli semantik çalarlar qazanmışdır. Xalq yaradıcılığında ailə münasibətləri ata-ana hörməti, nəsil davamlılığı, ailədaxili həmrəylik və mənəvi məsuliyyət anlayışları ilə təqdim olunmuş, klassik poeziyada isə bu dəyərlər fəlsəfi və etik müstəvidə ümumiləşdirilmişdir.

Rüfət Əhmədzadə Azərbaycan poeziyasında milli-mənəvi dəyərlərə həssas münasibəti, poetik dilinin səmimiliyi və sosial mövzulara incə estetik yanaşması ilə seçilən sənətkarlardandır. Şairin yaradıcılığında ailə dəyərləri fərdin mənəvi kamilliyi, sosial məsuliyyəti və mənsub olduğu mədəni mühitlə əlaqəsi kontekstində bədii ümumiləşdirmə obyekti olur.

M.K. Raşidova və A.N. Buranovanın araşdırması göstərir ki, ailə dəyərləri ənənəvi sosial mühitdə insanın şəxsiyyətinin formalaşmasında, sosial statusunun müəyyənləşməsində və yüksək mənəvi prinsiplərin aşılanmasında həlledici rol oynayır. [7]

Mövcud ədəbiyyatşünaslıq tədqiqatlarında Rüfət Əhmədzadənin poeziyası əsasən vətənpərvərlik, milli kimlik, satirik düşüncə və sosial problemlər prizmasından araşdırılmış, ailə dəyərlərinin sistemli poetik təqdimatı isə ayrıca tədqiqat obyekti kimi yetərincə diqqət mərkəzinə çəkilməmişdir. Halbuki şairin yaradıcılığında ailə motivləri həm mövzu, həm də semantik dərinlik baxımından xüsusi yer tutur və onun poetik dünyagörüşünün formalaşmasında mühüm

rol oynayıb.

F.Ə. Köçərli yazıb ki: “Şairi-kamil və ədibifazil həqiqətdə ol ədib və şairdir ki, öz millətinin dili ilə danışa, ürəyi ilə, hissi və ağılı ilə fikir edə” [6, s. 51].

F. Köçərlinin bu yanaşması göstərir ki, milli ruhun və mənəvi dəyərlərin bədii mətndə ifadəsi emosional və intellektual bütövlük əsasında formalaşmalıdır.

Rüfət Əhmədzadə poeziyasında ailə dəyərlərinin təqdimatı məhz bu prinsiplə səsləşir. Şair ailə anlayışını milli düşüncə tərzi, mənəvi hiss və sosial məsuliyyətin vəhdəti kimi poetikləşdirir.

B. Əhmədov da XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı haqqında qeyd edir ki: “...poetik dərketmədə epiklik və süjetlilik bir qədər geri çəkilərək öz yerini saf, təmiz lirikaya vermişdir” [2, s. 480].

XX yüzillik Azərbaycan poeziyasında poetik ifadənin mərkəzində lirika dayanmışdır. Epiklik və süjetçilik bir qədər geri çəkilərək, şairlərin fərdi duyğu və hisslərini, milli-mənəvi dəyərləri, vətənpərvərlik ideyalarını daha saf və təsirli şəkildə çatdırmaq imkanı yaranmışdır.

Rüfət Əhmədzadənin poeziyasında ata obrazı daha çox səssiz fədakarlıq, mənəvi dayaq və həyat dərsi verən bir fiqur kimi formalaşdırılır. Ata ailədə nizam-intizamın, əmək və məsuliyyət anlayışının daşıyıcısıdır. Bu baxımdan şairin poetik mətnlərində ata obrazı klassik patriarxal modeldən çox, mənəvi lider funksiyasını yerinə yetirir.

Ana obrazı isə emosional-psixoloji baxımdan daha zəngin təqdim olunur. Ana həm ailənin birləşdirici qüvvəsi, həm də fərdin daxili dünyasının formalaşmasında əsas təsiredici amildir. Şair ana obrazı vasitəsilə sevgi, mərhəmət, sədaqət kimi ümumbəşəri dəyərləri ön plana çıxarır.

Ailə mövzusunun təqdimatında Rüfət Əhmədzadə sadə, lakin dərin semantik yüklü poetik dildən istifadə edir. Məişət detallarının – ev, ocaq, süfrə, ana laylası, ata nəsihəti kimi obrazların poetikləşdirilməsi ailə anlayışını milli-mədəni yaddaşla birləşdirir. Bu detallar şairin poeziyasında simvolik məna qazanaraq ailəni mənəvi sığınacaq kimi təqdim edir.

Rüfət Əhmədzadənin *“Ölməyə vaxt tapdı dədəm”* şeiri şairin ailə mövzusuna münasibətini ən açıq, eyni zamanda ən sarsıdıcı şəkildə ifadə edən poetik nümunələrdəndir. Bu mətn ailə dəyərlərinin qoruyucu dayağı olan ata obrazının itkisi üzərində qurularaq, fərdi faciəni ictimai-mənəvi kontekstdə ümumiləşdirir.

Şeirin ilk misralarından etibarən ata itkisi ironik-satirik ifadə forması ilə təqdim olunur:

Oturub fikir elədikcə daraşır canıma qəm,
Pah atonnan, a kişi, ölməyə vaxt tapdı dədəm.

Dədəm olsaydı, məni yəqin edərdi satirik,
Hətta haqqımda yazarlardı: “Təşəbbüsdü bu ilk”.
Bir əsa da götürərdim və deyərdim hələlik.
Cəlili ötmək üçün atmalıyam bircə qədəm,
Pah atonnan, işə bax, ölməyə vaxt tapdı dədəm.

Vay o gündən ki, bu aləmdə tanındım dədəsiz,
Bilirəm heç bir işim keçməyəcəkdir hədəsiz.
Ağ cığırlar salacaqdır saça, saqqalıma iz,
Bu vücudum çəkəcəkdir hələ bundan belə nəm,
Pah atonnan, işə bax, ölməyə vaxt tapdı dədəm. [3, s.62].

Burada "pah atonnan" kimi danışıq dili üslubunda olan ifadə zahirən yumoristik təsir bağışlasa da, əslində dərin kədər və acı istehza daşıyır. Şair ölüm faktını vaxtsızlıq, yarımçıq qalmış həyat və məsuliyyət kontekstində təqdim edir.

Şeirdə ata obrazı ailə daxilində mənəvi himayəçi funksiyasını daşıyır. "Dədəm olsaydı" ifadəsi ilə başlayan misralar itkinin ölçüsünü daha da dərinləşdirir. Ata:

- övladın özünəinam mənbəyi,
- sosial müdafiə qalxanı,
- mənəvi legitimləşdirici fiqur kimi təqdim olunur.

"Vay o gündən ki, bu aləmdə tanındım dədəsiz," misrası ailə dəyərlərinin poeziyada necə sosial status amilinə çevrildiyini göstərir. Atasızlıq burada cəmiyyətdə mövqesiz qalmaq, zəifləmiş identiklik deməkdir. Bu məqam Rüfət Əhmədzadənin ailəni fərdin cəmiyyətlə münasibətlərində əsas vasitə kimi dərk etdiyini göstərir.

Şeirin satirik qatında ata itkisi ilə yanaşı, cəmiyyətin münasibəti də tənqid olunur. Atanın yoxluğu ilə birlikdə övladın "işinin keçməməsi", hər addımda maneələrlə üzləşməsi ailə institutunun sosial mexanizm kimi rolunu ön plana çıxarır.

Son misralarda fiziki dəyişikliklərin – saçın, saqqalın ağarması, vücudun "nəm çəkməsi" – vurğulanması ata itkisini zamanın sürətləndirici amili kimi təqdim edir. Ata yoxluğu insanı vaxtından əvvəl qocaldan, onu həyatla təkbaşına üz-üzə qoyan bir faciə kimi bədii ümumiləşdirilir.

Rüfət Əhmədzadənin *"Ay oğul"* şeiri ailə münasibətlərinin poeziyada ənənəvi, lakin dərin mənəvi qatlarını əks etdirən mühüm nümunələrdəndir. Ata obrazı burada ailədaxili tərbiyənin, həyat fəlsəfəsinin və mənəvi məsuliyyətin daşıyıcısıdır:

Dədənin sözlərini sanma yalandır, ay oğul!
Bu sayaqla başını sən də dolandır, ay oğul!

Demirəm indi gedib elmdə mahirlik elə
Çox şeyin sirrini öyrən və ya sairlik elə
Deyirəm bir para gənclər kimi "şairlik elə"
Nə özün qan, nə də özgəni qandır, ay oğul!
Bu sayaqla başını sən də dolandır, ay oğul! [4, s.38]

Verilmiş şeir parçasında ailə dəyərləri daha çox nəsihət, həyat təcrübəsinin ötürülməsi və nəsillərarası mənəvi əlaqə kontekstində təqdim olunur. Şeirin əsas ünvanı "oğul" obrazıdır ki, bu da ailədaxili münasibətlərin, xüsusilə ata–övlad və ya böyük–kiçik münasibətlərinin poetik ifadəsi kimi çıxış edir. "Dədənin sözlərini sanma yalandır" misrası ailə daxilində formalaşmış həyat hikmətinin və təcrübənin etibarlılığını vurğulayır.

Şeirin davamında nəsihət xarakterli fikirlər ailənin tərbiyəvi funksiyasını ön plana çıxarır. Müəllif gənc nəslə yalnız zahiri uğur və ya formal bilik dalınca qaçmağı deyil, həyatın mahiyyətini düzgün anlamağı tövsiyə edir. "Demirəm indi gedib elmdə mahirlik elə" misrası bilik və elmin inkarı deyil, əksinə, onların məsuliyyətsiz və məqsədsiz şəkildə mənimsənilməsinin tənqididir. Burada ailə dəyərləri insanın daxili dürüstlüyü, əxlaqi mövqeyi və sosial məsuliyyəti ilə əlaqələndirilir.

Şeirin strukturu birbaşa müraciət forması üzərində qurulmuşdur. “Ay oğul” xitabı həm səmimi ata-övlad münasibətini, həm də nəsillərarası davamlılığı ifadə edir.

Şeirin ilk misralarında ata öz sözünün həqiqiliyini vurğulayır. Bu ifadə ailədaxili bilik və təcrübənin həyat həqiqətləri ilə təsdiqləndiyini göstərir. Ata sözü burada hökm və ya zorakılıq deyil, yaşanmış həyatın nəticəsi kimi təqdim olunur. Bu yanaşma ailə dəyərlərinin Rüfət Əhmədzadə poeziyasında avtoritar yox, mənəvi əsaslı olduğunu nümayiş etdirir.

Şeirin satirik çaları ata sözünün təsir gücünü daha da artırır. Ata övladını tənqid etsə də, bu tənqid sevgi və məsuliyyət üzərində qurulmuşdur. Bu isə ailə münasibətlərində balanslı tərbiyə modelinin mövcudluğunu göstərir.

Rüfət Əhmədzadənin *“Bəxtəvərəm mən”* şeiri şairin ailə dəyərlərinə münasibətini fərqli rakursdan – ər-arvad münasibətləri prizmasından təqdim edən diqqətəlayiq poetik nümunələrdəndir. Şeir ailə həyatının gündəlik reallıqlarını satirik çalarlarla ifadə etməklə, ailədaxili münasibətlərin psixoloji və sosial aspektlərini açır. Burada ailə idealizə olunmur; əksinə, real həyatın bütün ziddiyyətləri ilə birlikdə təqdim edilir:

Əhsən o günə, mən bu qoçaq arvadı aldım.
Çəkdikcə onun nazını, öz qayğıma qaldım.
Pis gözdən uzaq, boynuma haqqıx belə saldım,
Eşqim coşub, indi görürəm birtəhərəm mən;
Arvad sarıdan, ay kişilər, bəxtəvərəm mən.

Yoldaşdır, ya qardaş bu sən öl, əsla bilinmir.
Dindirməsən hərgah onu, aylar ötə, dinmir. [5, s.11]

Şeirin ilk misralarından etibarən həyat yoldaşı obrazı güclü xarakterə malik qadın kimi təsvir olunur. “Qoçaq arvad” ifadəsi ənənəvi passiv qadın obrazından fərqli olaraq, ailədə fəal, dominant və təşəbbüskar mövqedə olan qadını simvolizə edir. Bu yanaşma Rüfət Əhmədzadənin ailə münasibətlərinə realist və müşahidəçi baxışını əks etdirir. Qadın burada ailə həyatının mərkəzi fiquruna çevrilir.

Şeirdə ər obrazının mövqeyi ailədaxili münasibətlərdə qarşılıqlı məsuliyyət və anlaşma üzərində qurulur. “Çəkdikcə onun nazını, öz qayğıma qaldım” misrası ailə həyatında səbir, güzəşt və qarşılıqlı dözümlülük kimi dəyərlərin önə çəkildiyini göstərir. Bu yanaşma ailəni qarşılıqlı uyğunlaşma tələb edən canlı sosial struktur kimi təqdim edir.

Bu şeir parçasında ailə dəyərləri gündəlik həyatın sadə, lakin mənalı detalları vasitəsilə bədii şəkildə təqdim olunur. Rüfət Əhmədzadə ailəni sosial reallığın ayrılmaz hissəsi kimi göstərərək, ər-arvad münasibətlərində qarşılıqlı hörmət, məsuliyyət və anlaşmanın ailə xoşbəxtliyinin əsas şərti olduğunu ön plana çıxarır.

Aparılan təhlil göstərir ki, Rüfət Əhmədzadənin poeziyasında ailə və ailə dəyərləri təsadüfi tematik element deyil, şairin bədii-fəlsəfi dünyagörüşünün əsas struktur komponentlərindən biridir. Onun yaradıcılığında ailə anlayışı ata, ana, övlad və həyat yoldaşı obrazları vasitəsilə sistemli şəkildə qurulur və bu obrazlar fərdi emosional münasibətlərdən kənara çıxaraq ictimai-mənəvi məna daşıyıcılarına çevrilir.

Nəticə etibarilə demək olar ki, Rüfət Əhmədzadənin poeziyasında ailə və ailə dəyərləri milli-mənəvi identikliyin qorunması və ötürülməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Onun şeirlərində ailə fərdin mənəvi formalaşmasının ilkin və ən təsirli mühiti kimi təqdim olunur; ata nəsihəti, ana və həyat yoldaşı obrazları isə bu mühitin davamlılığını təmin edən əsas sütunlardır.

Şair ailə münasibətlərini ideoloji şablonlar çərçivəsində deyil, insanın gündəlik həyat təcrübəsi, psixoloji vəziyyəti və sosial reallıqları fonunda poetikləşdirir. Bu yanaşma Rüfət Əhmədzadə poeziyasını ailə mövzusunun Azərbaycan ədəbiyyatında realist və satirik təqdimatının mühüm mərhələlərindən birinə çevirir.

Beləliklə, Rüfət Əhmədzadənin yaradıcılığı ailə institutunun yalnız şəxsi münasibətlər sistemi deyil, həm də ictimai-mənəvi dəyər kimi dərk olunmasına xidmət edir. Onun poeziyasında ailə dəyərləri fərdi talelərdən çıxış edərək bütöv bir dövrün mənəvi-psixoloji portretini yaratmaq gücünə malikdir. Bu baxımdan şairin irsi ailə və mənəviyyat problemlərinin ədəbiyyatşünaslıq baxımından öyrənilməsi üçün aktual və perspektivli tədqiqat sahəsi olaraq qalır.

Problemin aktuallığı. Rüfət Əhmədzadə poeziyasında ailə dəyərlərinin bədii təqdimatının araşdırılması müasir dövrdə qloballaşma və sosial-mədəni dəyişikliklər fonunda milli-mənəvi dəyərlərin qorunması, nəsillərarası münasibətlərin poetik yaddaşda necə ifadə olunmasının müəyyənləşdirilməsi və Azərbaycan ədəbiyyatında ailə institutunun ideya-estetik funksiyasının elmi baxımdan dəyərləndirilməsi baxımından aktual problem kimi çıxış edir.

Problemin elmi yeniliyi. Rüfət Əhmədzadə poeziyasında ailə dəyərləri ilk dəfə sistemli şəkildə vahid poetik konsept kimi araşdırılmışdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Əldə olunan nəticələr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, müasir poeziya və milli-mənəvi dəyərlər üzrə mühazirə və seminarların hazırlanmasında, ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrində tədris prosesində, həmçinin Rüfət Əhmədzadə yaradıcılığına həsr olunmuş dərs vəsaitləri, metodik tövsiyələr və elmi-populyar nəşrlərin tərtibində tətbiq oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. Abdullayeva, Ş. Ailə Milli-Mənəvi Dəyər Kimi. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2024, 11 (2), 1122-1126, https://doi.org/10.46868/atdd.2024.735

2. Əhmədov B. XX yüzil Azərbaycan ədəbiyyatı: mərhələlər, istiqamətlər, problemlər. Bakı: Elm və təhsil, 2015, 556 s.

3. Əhmədzadə R.Z. Hələlik.- Bakı: Yazıçı, 1991. - 192 s.

4. Əhmədzadə R.Z. Karın könlündəki.- Bakı: Gənclik, 1970.- 57, s.

5. Əhmədzadə R.Z. Keçmə belə kişidən.- Bakı: Azərnəşr, 1967.- 83, [1] s.

6. Köçərli F.Ə.Azərbaycan ədəbiyyatı. 2 cilddə. I cild. Bakı: Avrasiya Press, 2005, 560 s.

7. Rashidova, M. K., & Buranova, N. A. Family values – a key factor in preserving traditions and identity. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 2025, 6(5). Retrieved from https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/view/5359/5134

A.N. Həmidova

Ailə dəyərlərinin Rüfət Əhmədzadə poeziyasinda təqdimati
Xülasə

Məqalədə Rüfət Əhmədzadə poeziyasında ailə və ailə dəyərlərinin bədii təqdimat xüsusiyyətləri araşdırılıb. Ailə institutu milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və dəyərlərinin nəsillərarası ötürülməsində əsas sosial-mədəni struktur kimi nəzərdən keçirilib. Tədqiqatda ailə anlayışının Azərbaycan ədəbiyyatında formalaşma mərhələləri ümumi şəkildə şərh edilib, Rüfət Əhmədzadə yaradıcılığında isə bu anlayışın poetik semantikası sistemli şəkildə təhlil olunub.

Məqalədə ata, ana, övlad və həyat yoldaşı obrazları ailə dəyərlərinin daşıyıcıları kimi araşdırılıb, onların şairin bədii-fəlsəfi dünyagörüşündə tutduğu yer müəyyənləşdirilib, ailə dəyərlərinin poetik ifadəsində lirikanın, satiranın vəhdəti, danışıq dili elementlərinin funksionallığı və məişət detallarının simvolik mənası ön plana çıxarılıb.

А.Н. Гамидова

Представление семейных ценностей в поэзии Руфата Ахмадзаде
Резюме

В статье рассматриваются особенности художественного представления семьи и семейных ценностей в поэзии Руфата Ахмадзаде. Институт семьи рассматривается как основная социокультурная структура в защите национально-духовных ценностей и межпоколенческой передаче этих ценностей. В исследовании в целом комментируются этапы формирования понятия семьи в азербайджанской литературе и систематически анализируется поэтическая семантика этого понятия в творчестве Руфата Ахмадзаде.

В статье рассматриваются образы отца, матери, ребенка и супруга как носителей семейных ценностей, определяется их место в художественно-философском мировоззрении поэта, а также выявляется единство лиризма и сатиры, функциональность разговорных элементов и символическое значение повседневных деталей в поэтическом выражении семейных ценностей.

A.N. Hamidova

Presentation of family values in Rufat Ahmadzadeh's poetry
Summary

The article examines the features of the artistic presentation of family and family values in Rufat Ahmadzadeh's poetry. The family institution is considered as the main socio-cultural structure in the protection of national-spiritual values and the intergenerational transmission of their values. The study generally comments on the stages of the formation of the concept of family in Azerbaijani literature, and systematically analyzes the poetic semantics of this concept in Rufat Ahmadzadeh's work.

The article examines the images of father, mother, child and spouse as carriers of family values, determines their place in the poet's artistic and philosophical worldview, and brings to the fore the unity of lyricism and satire, the functionality of colloquial elements and the symbolic meaning of everyday details in the poetic expression of family values.

Redaksiyaya daxil olub: 29.01.2026